

aby relacja w nowej postaci odpowiadała bieżącym cenom rynkowym (mimo podjętej przez Aureliana próby zapewnienia sobie regularnego dopływu kruszców z zachodnich prowincji), tym niemniej wydaje się, iż poczynania cesarza na polu monetarnym stworzyły dogodną pozycję wyjściową dla późniejszych prób mających na celu poprawę sytuacji finansowej państwa. Niekorzystna sytuacja wewnętrzna państwa rozrywana przez tendencje odśrodkowe, jak i brak odpowiednich środków wystarczających dla zneutralizowania zjawisk kryzysowych w połączeniu z niekorzystną w stosunku do bieżących cen rynkowych relacją wymienną kruszców monetarnych, przesądziły o niepowodzeniu reformy Aureliana³⁹, choć z drugiej strony w 2 połowie III w. postępowało powolne eliminowanie z obiegu zdewaluowanych antoninianów.

Dopiero jednak dojście do władzy Dioklecjana zdołało wzmocnić na dłuższy okres autokratyczną władzę cesarską w stopniu umożliwiającym stabilizację stosunków pieniężnych. Przeprowadzono wówczas szereg zmian w strukturze administracyjnej drogą poważnej rozbudowy aparatu biurokratycznego. Oprócz poczynañ mających na celu wzmocnienie władzy cesarskiej, na okres panowania Dioklecjana przypadało zlikwidowanie odrębności monetarnej Egiptu w ramach decentralizacji mennictwa oraz wprowadzenie jednolitej administracji prowincjonalnej⁴⁰. U podstaw tej reformy tkwiła zapewne potrzeba zapewnienia poszczególnym częściom państwa prawie całkowitej samowystarczalności menniczej; przewidywano wówczas decentralizację emisji pieniądza w poszczególnych prowincjach państwa.

Zapoczątkowane przez Dioklecjana w 294 r. działania, mające na celu uzdrowienie stosunków monetarnych poprzez dokonanie istotnych zmian w ramach systemu monetarnego, stworzyły podwaliny ustroju pieniężnego epoki późnego cesarstwa dzięki w pierwszej kolejności uporządkowaniu spraw mennictwa, a następnie wskutek wprowadzenia nowych jednostek monetarnych na miejsce wszechwładnie dotychczas dominujących w obiegu i w praktyce bezwartościowych antoninianów. Wprawdzie zasady nowego systemu monetarnego nie są w pełni uchwytnie, a wątpliwości budzą niektóre relacje nominalne pomiędzy poszczególnymi jednostkami, tym niemniej zrozumienie zasadniczej idei reformy Dioklecjana — głównie dzięki ostatnim odkryciom epigraficznym — nie nastęrcza większych trudności. Celem głównym jego polityki monetarnej było ustabilizowanie pieniądza złotego, wprowadzenie autentycznej monety srebrnej, masowej brązowej oraz utrzymanie w charakterze czysto zdawkowych jednostek neoantoninianów i denarów.

Szereg ważnych informacji umożliwiających bliższe określenie wzajemnych relacji nominalnych pomiędzy jednostkami pieniężnymi w ramach systemu monetarnego Dioklecjana przyniosła stosunkowo niedawno odkryta inskrypcja z Aphrodisias w Karii, zgodnie z którą z dniem 1 września 301 r. dokonano rewaloryzacji niektórych kategorii pieniądza,

³⁹ Eutrop. IX 17; Oros. VII 24; SHA *Procul. et Bon.* 12—15, Prob. 18,5—8; C. H. V. Sutherland, *Flexibility in the „reformed” coinage of Diocletian* [w:] *Essays in Roman Coinage presented to H. Mattingly*, Oxford 1956, s. 175.

⁴⁰ J. P. C. Kent, K. S. Painter, *Wealth of the Roman World. Gold and silver A.D. 300—700*, London 1977, s. 15 n.